

A földbirtoklási formák változásai a 16-17. században Felső-Magyarországon

BORBÉLY ZOLTÁN

Abstract. Changes in land tenure patterns in Upper Hungary in the 16th–17th centuries. In the course of the 16th and 17th centuries, the status of Hungarian aristocracy changed in the opposite way compared to their contemporaries in Western Europe, i.e. the aristocracy's position consolidated. In the decades of civil wars after the battle of Mohács royal power weakened to such an extent that not only was it unable to perform its previous function of government, but it was also very slow to act in a centralised manner in organising defence against the Turks. In this situation, the function of providing for and defending local communities was taken over entirely by the large estates, which had already been an increasingly important political factor for almost a century, as the monarchy had developed and strengthened.

Keywords: Upper Hungary, 16th–17th centuries, large estates, local communities

A mohácsi csatát követő közel két évszázadra állandósult háborús körülmények az élet minden területén alkalmazkodásra kényszerítették az ország lakosságát, de a leghosszabb ideig kiható következmények a gazdasági és társadalmi folyamatokban jelentkeztek.¹ Ezek közül a jelen tanulmány keretei között a katonai védelem megszervezésével szoros összefüggésben álló földbirtokviszonyok és birtoklási formák változását igyekszem felvázolni és a felső-magyarországi régióban megfigyelhető folyamatokkal alátámasztani. Ez a társadalmi gyakorlat a középkori földbirtokláson alapuló katonai, hadkiállítási és ellátási rendszernek a 16-17. század körülményei által módosult tovább élése volt, ami alapvetően a főnemesség és a nagybirtok már addig is meglévő dominanciáját tette szinte kizárólagossá.²

A Mohács utáni polgárháborús évtizedekben a királyi hatalom olyan mértékben meggyengült, hogy nemcsak az addigi kormányzati funkcióját nem tudta ellátni, hanem a török elleni védelem megszervezésében is csak nagyon lassan tudott

---

¹ Szakály 1994: 5–23.

² Szekfű 1943: 168–171.

központosított módon fellépni. Ebben a helyzetben a helyi közösségek ellátásának és védelmének funkcióját teljes egészében a nagybirtok vette magára, amely ekkor már közel egy évszázada, a rendi állam kialakulásával és megerősödésével egyre jelentősebb politikai tényezővé is vált. Olyannyira, hogy az 15. század végére az ország legnagyobb birtokosai már önálló renddé különültek a nemesség tömegein belül, ami éppen hadügyi téren biztosított jól látható előjogokat számukra. A 16. század folyamán még tovább erősödött az arisztokrácia pozíciója, és az 1608/1. törvénycikk már politikai előjogokat is biztosított számukra, amivel létrejött az örökös főrendiség.

Magával az örökös főrendiség fogalmával kapcsolatban fontos tisztázni, hogy alapvetően egy jogi intézményt jelölő definíció, amely Schiller Bódog megfogalmazása szerint egy *„meghatározott kör tagjait jog szerint megillető előkelő jogi állás... örökségként száll apáról fiúra, nemzedékről nemzedéke, és a jogilag megkülönböztetett, kiváltságos körbe való tartozás az azzal járó jogokkal együtt pusztán a születés tényével szerzettetik meg”*.³ Vagyis elsősorban jogi kiváltságokról van szó, amelyek közül a legfontosabb az országgyűlés felső tábláján történő személyes megjelenés joga. Azonban szintén Schiller Bódog teszi hozzá azt is, hogy *„e jogi alap mögött mégis a földbirtok volt az a döntő tényező, a mi előidézte s irányította az örökös főrendek létrejöttét. Ha nem is a birtok minősége – mert a szabad birtok nemében a magyar korona területén különbség nem létezett, de a földbirtok mennyisége teremtett különbséget a magyar nemesség tagjai között s vonta maga után a közjogi egység részleges megszűnését.”*⁴

Közismert, hogy a nemesség már az 1608. évi törvény szentesítése előtt is, még mint jogilag egységes társadalmi csoport, vagyoni szempontból rendkívül differenciált volt, melynek az alapját a földbirtok jelentette, amelyet korszakonként különböző jogcímenen birtokoltak a nemesek. Ezek a különféle jogcímen tett birtokadományok adtak lehetőséget az uralkodónak arra, hogy a birtokviszonyok átalakításával a társadalmi viszonyokba is beavatkozzanak, és különféle birtokstruktúrájú politikai rendszereket építsenek ki. Ez a megoldás IV. Bélától kezdve az Anjoukon és Luxemburgi Zsigmondon keresztül Hunyadi Mátyásig ismert és alkalmazott módszer volt.⁵

A 16-17. század legjelentősegteljesebb változása e tekintetben az örökös főrendiség kialakulása és megerősödése volt, amely a Habsburg uralkodók hasonló irányú tevékenységéhez kapcsolható. Ennek hatása azonban nemcsak az örökölhető bárói, majd grófi címek adományozásában ragadható meg, hanem hol egy jobban átgondolt, hol pedig a körülmények kényszere által vezérelt birtokpolitika is rendkívül fontos alkotórésze volt. Míg az örökös tartományokban és a Cseh Korona országaiban a birtokviszonyok módosításával a 17. század közepére sikerült egy olyan udvarhű főnemesi kört

³ Schiller 1900: 11.

⁴ Schiller 1900: 202.

⁵ Engel 2003: 162–197.

kialakítaniuk, amely a monarchia központi irányítását megalapozó fontos pillérré vált, addig a folyamatosan ostromlott Magyar Királyságban a katonai szerepbe kényszerült főnemesek egy része a rendi ellenállás meghatározó tényezőjévé vált.⁶

Az örökíthető rang tehát szilárd körvonalakat adott a főnemességnek, amelyet a családok egy zárt csoportja alkotott. Ennek a zárt csoportnak a létszáma, vagyis a főnemesi családok száma azonban igen csekély változást mutat a késő középkortól egészen a 18. századig. Lawrence Stone hasonlatával élve úgy tekinthetünk a főnemesi társadalmi csoportra, mint egy buszra vagy hotelre, ahol meghatározott számú ülés vagy szoba van, és csak a személyek cserélődnek idővel.⁷ A helyek számát pedig a főnemesi társadalmi szerepet és politikai-hatalmi súlyt adó nagybirtok határozta meg, amelynek struktúrája még a késő középkorban kialakult.

A 16. század folyamán ez a rekrutációs folyamat kiválóan meg is figyelhető, vagyis a század elejének arisztokrata családjait 82%-ban új családok váltották fel a század végére, a 17. század közepére pedig szinte teljes egészében kicserélődött a felsőtábla résztvevőinek köre. A mobilitás lehetőségeit számba véve azonban az átalakulás közel sem olyan fundamentális, mint ahogy azt a nevek változása sugallja, ugyanis a Mohács utáni évtizedek új arisztokratái számtalan szállal kötődtek az 1526 előttiékhöz, amiben a rokoni és házassági kapcsolatok voltak a döntők.⁸ Vagyis a kihalt családok társadalmi presztízsét és vagyonának jelentős részét a beházasodott rokon vitte tovább, tehát a birtokviszonyok arányaiban nem módosultak jelentősen.

Ez a folyamat a demográfiai véletlenek folytán az ország nyugati felében már a mohácsi csatát követő évtizedekben elég intenzíven zajlott. Ekkor kerültek be a főnemesség soraiba a Batthyány, Dessewffy, Erdődy, Nádasdy, Nyáry, Révay, Zrínyi családok, csak hogy a legjelentősebbeket említsem, akik a rokoni és egykori familiárisi kapcsolataikat kihasználva szereztek hatalmas birtokállományt. Meg kell említeni, hogy Ferdinánd és János király közel másfél évtizedes vetélkedésének idején a birtokadományozás volt a leghatékonyabb, azonban közel sem állandó és végleges pártformáló tényező. Szapolyai János koronázásakor az ország legnagyobb birtokállományával rendelkezett. Vele szemben Ferdinánd 1527. november 3-ai koronázásakor gyakorlatilag nem rendelkezett birtokokkal, így ő a Szapolyai-párti főurak (elsősorban Nyugat-Dunántúlon) lefoglalt javait adományozta előszeretettel. 1527 őszén, alig két hónap alatt 110, míg a következő évben újabb 123 adománylevelet állíttatott ki Ferdinánd,⁹ 1527–1532 között pedig 1142 hívét adományozta meg, ami mintegy 700-800 község és mezőváros tulajdonlását bolygatta meg.¹⁰ Szapolyai János adományozásairól sajnos nem rendelkezünk hasonló adatok-

---

⁶ Evans 1984: 169.

⁷ Stone 1965: 23.

⁸ Péter 1979: 259–271.

⁹ Kenyeres 2001: 1114.

¹⁰ Acsády 1894: 53–58.

kal, de talán nem tévedünk nagyot, ha hasonló nagyságrendet feltételezünk, ugyanis a hadjáratokban elfoglalt várakat és birtokokat ő sem tartotta meg saját kezelésben.

A Ferdinánd és Szapolyai pártharcai folyamán tett adományozásokat azonban pénzügyi szempontból egyik fél sem tudta kihasználni. Vagyis nem a Mohács előtti időszakban már jól ismert és gyakran alkalmazott zálogosítás útján, pénzbeli ellenszolgáltatásért cserébe adományozták el a birtokokat, hanem leginkább örök adományként, a megadományozott személy párthűségéért cserébe. Ennek következtében a már egyébként is tekintélyes birtokokkal rendelkező arisztokrácia tovább tudta növelni birtokállományát.

Az 1540-es évek végétől a társadalmi mobilitás indikátora a bárói címszerzés volt, amit már a Habsburg uralkodók az arisztokráciaformálás eszközeként használtak. A 16. század második felében bárói címet szerzett személyek mintegy 70%-a katonai szolgálatoknak köszönhetően a felemelkedését és a birtokai gyors gyarapodását.¹¹ Sok esetben azonban már azt látjuk, mint a Pálffy, Illésházy, Esterházy, Dóczy vagy Forgách családok esetében is, hogy az előnyös házassággal vagy uralkodói adományként megszerzett birtokokat már nem örökjogon kapták meg, hanem a Habsburg uralkodók által ismét felélesztett donatio mixta, vagyis zálogbirtok formájában. Ezzel létrejött egy kölcsönösen előnyösnek mondható üzleti kapcsolat az uralkodó és a főnemesség között, ugyanis a török elleni védelmi rendszer kiépítése és anyagi alapjainak megteremtése elemi érdeke volt az uralkodónak és a birtokos nemességnek egyaránt.

Felső-Magyarországon azonban a „régí” nagybirtokos arisztokrácia befolyásának átmentése a Mohács előtti időszakból lényegesen más hatalmi helyzetet teremtett a század közepén, mint az ország nyugati részein, ahol az arisztokrácia javát ekkor már szinte kivétel nélkül a másodvonalból felkapaszkodott családok adták. A Mohács előtti mágnás famíliák közül a század közepén csak a lindvai Bánffy, Báthory, Bebek, Drágffy, Homonnai Drugeth, lévai Cseh, Lossonczy, Országh és a Perényi családok maradtak a vezető birtokosok csoportjában. Szapolyai János és Ferdinánd küzdelmei során, majd az azt követő néhány évtizedben, egészen a kis várháborúk időszakáig egyértelműen a régi arisztokrácia „állami funkciót teljesítő hatalma” érvényesült az ország északkeleti részében.¹²

Perényi Péter 1542. február 14-én sárospataki birtokközpontjában szerződésre lépett a térség hasonló politikai és vagyoni súlyú mágnásaival, Bebek Ferencsel, Drágffy Gáspárral, Báthory Andrással és Györggyel, Ráskay Istvánnal, valamint a három Homonnai Drugeth testvérrel, Antallal, Imrével és Gáborral. Az egyezmény lényege az volt, hogy ha a két király között folyó harcokban elfoglalnák valamelyikük birtokait, tüstént visszaadják azokat, egymás között országos ügyekben is saját familiárisaikból álló bíróságot tartanak, és ha bármelyiküket támadás érné, közösen szállnak szembe

¹¹ Pálffy 2009: 9–23.

¹² Borbély 2017a: 169–193.

a támadóval.¹³ Szekfű szerint „*a szerződés királytalan magaslaton mutatja be a nagybirtokosok állami funkciót teljesítő hatalmát, hisz megegyezésük, hogy a két király közt folyó harcokban egymás várait visszaadják, nem kevesebbet, mint a királyi donatiójog megkerülését és tagadását jelentette*”.¹⁴

Vagyis ezek a családok a Mohács előtti időszakból örökölt birtokaikat kizárólagosan saját tulajdonuknak tekintették, ami az uralkodó(k)tól független társadalmi súlyt biztosított számukra. Ezek a családok ráadásul szoros rokonságban is álltak egymással, szinte zárt közösséget alkottak. Ez a zárt rokoni kör rendelkezett az 1540-es évek végén a felső-magyarországi 13 vármegye birtokállományának 41%-ával, és országosan 16 vármegye főispáni méltóságát töltötték be, de jellemzően egyetlen országos vagy udvari főméltóságot sem.¹⁵

Az 1540-es években azonban jelentős birtokgyarapításba kezdett a térségben Ferdinánd, melynek célja a végvárrendszer első vonalába került várak megszerzése volt.¹⁶ Felső-Magyarországon a kincstári uradalmak gyarapításának ezen első hullámában a stratégiaileg kiemelkedő jelentőségű Eger került kincstári kezelésbe, amit a Perényiektől vett át az uralkodó, és még ugyanezen évben (1548) az egri püspökség bevételeinek kétharmad részét is a vár fenntartására rendelték.¹⁷

Az ország védelmi rendszerének központi megszervezése 1556-tól indult az Udvari Haditanács vezetésével.¹⁸ Az ország védelmi övezeteinek kialakulása azonban csak Miksa uralkodására forrta ki magát, és ekkorra jött létre hat kerületi és végvidéki főkapitányság. Ennek sorában az utolsó volt a felső-magyarországi főkapitányság megszervezése, amely gyakorlatilag Lazarus von Schwendi 1565/66. évi, János Zsigmond elleni hadjárata után jött létre. Nagyon jól rámutat a felső-magyarországi régió viszonyainak problémás voltára, hogy itt a kerületi és végvidéki főkapitányi tisztség nem vált el egymástól, hanem már kezdettől fogva ugyanaz a – jellemzően osztrák vagy német származású – személy töltötte be. Az ország nyugati részein a rendi és magánföldesúri haderő szervezésével megbízott kerületi főkapitányt a magyar főnemesség soraiból nevezte ki az uralkodó, a bécsi Udvari Haditanácsnak alárendelt végvárak irányítását pedig általában idegen származású végvidéki főkapitányok látták el, megosztva ezáltal a különféle végvári és mezei csapatok szervezésének és irányításának terheit. Felső-Magyarországon azonban a főnemesség magánkatonaságának és a rendi haderőnek a „túlsúlya” talán túl kockázatosná tette volna, hogy az uralkodótól csak

---

¹³ Bunyitay 1909: 29–30.

¹⁴ Szekfű 1943: 193.

¹⁵ Borbély 2017a: 176.

¹⁶ Kenyeres 2001: 20–21.

¹⁷ Sugár 1975: 9. Kenyeres István kimutatása alapján az 1550-es évek elején már 14 vár és hozzá tartozó uradalom állt kincstári kezelés alatt. Kenyeres 2001: 26–29.

¹⁸ Pálffy 1996: 163–196.

lazább függésben álló kerületi főkapitánynak egy olyan helyi nagybirtokost nevezzenek ki, aki esetlegesen az Erdély felé ingadozó magatartásával az egész régiót destabilizálhatta volna. A kerületi főkapitányok mint a rendi haderő irányítói hivatalosan a nádor fennhatósága alatt álltak volna, de Nádasdy Tamás halálát követően, 1562-től a nádori méltóság betöltetlen volt, ami tovább nehezítette az uralkodói kontroll gyakorlását felettük. Emiatt tehát célszerűbb volt a két tisztséget az Udvari Haditanács függelmi rendszerébe tartozó tiszttal kezében összpontosítani. Az 1560-as évek második felétől egészen a Bocskai-felkelés lezárásáig magyar nemesek csak főkapitány-helyettesként vagy ahhoz hasonló jogkörrel tűnnek fel a főkapitányok mellett.¹⁹

Ennek a rendszernek a kialakításával párhuzamosan – amit tekinthetünk a kincstári birtokszerzés második hullámának is – került kincstári kezelésbe Krasznahorka, Szatmár, Szádvár, Szendrő és Tokaj, amelyek pénzügyi igazgatásának megszervezésére és igazgatására a következő évben felállították a Szepesi Kamarát. Ennek a pénzügyigazgatási szervnek a felállítása szintén nem előzmények nélküli, ugyanis már az 1540-es évek végétől gyalui Torda Zsigmond és Wernher György irányításával megindult a felső-magyarországi királyi jövedelmek adminisztrációjának megszervezése, aminek a végső állomása a Szepesi Kamara felállítása volt.²⁰ A kamara elsődleges feladata tehát a védelmi rendszer anyagi fedezetének előteremtése és a katonaság ellátása volt. A kincstári uradalmak gazdálkodásának megszervezése és a királyi jövedelmek behajtása mellett igen hangsúlyos szerepet kapott a kamarások feladatai között a királyi jogok felkutatása és ezzel összefüggésben a kincstári birtokállomány gyarapítása.²¹ Kenyeres István kutatásainak köszönhetően ismert egy 1568-ban készült kamarai kimutatás, amely 43 uradalmat tüntet fel kincstári tulajdonként.²²

Tovább segítette a védelmi rendszer központi megszervezését, hogy sorra haláloztak el örökös nélkül a Drágffi, Perényi és Bebek családok férfi tagjai, birtokaik jelentős része pedig kamarai kezelésbe került. Jól mutatja ennek súlyát, hogy az 1570-es években Felső-Magyarországon volt a kamarai birtokok jelentős része. Ezeket javarészt a felső-magyarországi főkapitányság szervezetében kiépített fontosabb várak ellátására rendelték, vagyis ún. várbirtokokat szerveztek belőlük, amelyek sikeresen töltötték be a funkciójukat. Vagyis Eger, Ónod, Sárospatak, Szatmár és Tokaj várai a hozzájuk kapcsolt várbirtokoknak köszönhetően élelmiszer tekintetében önellátóak voltak, de sok esetben a katonaság zsoldját is saját forrásokból tudták fedezni.

A század végére azonban jelentős változásokat vehetünk észre ebben a gyakorlatban. Az 1598. évi házősszeírásban a kamarai birtokok az összportaszámnak már csupán

¹⁹ Pálffy 1997: 272–274.

²⁰ Szabó-Turákné Póka 2020; 2021

²¹ Szűcs 1990: 36–40. Az instrukció egy eredeti példánya: ÖStA-FHKA-VUG-r.Nr.-53. Instructiones Fol. 317-339.

²² Ebből azonban mindössze 11 volt ténylegesen a kamarák kezelésében, Kenyeres 2001: 31–34.

6,1%-át teszik ki Felső-Magyarországon, ami az előző évtizedekben megfigyelhető 20% fölötti arányhoz képest jelentős csökkenést mutat.²³ Ez annak köszönhető, hogy az adójegyzékben már csak azokat a birtokokat tüntették fel a kamarai tulajdonként, amelyek valóban kamarai kezelésében is álltak.

Miksa és különösen Rudolf uralkodása alatt ugyanis egyre gyakrabban adományozták el a királyi birtokokat Felső-Magyarországon is a már említett *donatio mixta* formájában, vagyis ún. vegyes adományozásként, amely során a leendő birtokos jelentős összeget fizetett az adott birtokért.²⁴ Elsősorban a végvár vonal mögött fekvő királyi birtokokat zálogosították el ilyen módon, amiből jelentős készpénzhez jutott a kamara, vagy adott esetben a földesúr felé fennálló tartozást egyenlítették így ki ezen a módon. A felső-magyarországi vármegyék közül Szatmárban volt a legtöbb kamarai kezelésű birtok (68 településen 1257 ház), ami alatt a szatmári várat és birtokait kell értenünk.²⁵ Szatmár volt ekkor a felső-magyarországi főkapitányság egyik legfontosabb erődítménye. Bereg vármegyében ugyanakkor egyetlen kamarai birtok sincs feltüntetve, noha a munkácsi uradalom törvénybe foglaltan a királyi javadalombirtokok közé tartozott, de a török elleni védekezésben nem volt szerepe.

A tömeges zálogosítással egy időben azonban továbbra is igyekeztek minél több birtokot kamarai tulajdonba vonni, hogy azok zálogba adásával némileg ellensúlyozzák az állandó pénzhiányt. A zálogügyleteket ráadásul olyan feltételekkel kötötték meg, hogy a kamarának lehetősége legyen a későbbiekben visszaváltani a birtokot, ha netán valaki többet ígérne érte. A zálogbirtok tehát közel sem volt olyan fajsúlyú vagyon, mint egy-egy ősi birtok, amely kizárólag az adott család kihaltával vagy hűtlenség esetén volt elidegeníthető. A kincstár pénzügypolitikája szempontjából azonban a zálogbirtok mellett szólt, hogy lehetősége volt egy-egy jelentősebb vár vagy uradalom visszaváltására a zálogidő letelte után, amit a zálogbirtokosok úgy próbáltak elkerülni, hogy időről időre újabb kölcsönöket folyósítottak az uralkodónak, amivel a zálogösszeget és ezáltal a kincstár bevételeit növelték. Legszemléletesebb példaként az említett munkácsi vár és uradalma hozható fel erre a gyakorlatra. Mágóchy Gáspár 1573-tól birtokolta zálogjogon az ország egyik legnagyobb uradalmát, amit az uralkodónak nyújtott 42000 forintnyi kölcsön fejében kapott meg. Az 1570-es évek végére a Mágóchy által adott kölcsönök már meghaladták a 100 ezer forintot, amit további 32, majd 40 ezer forinttal toldott meg, amelyek Munkács zálogösszeget gyarapították.²⁶ A hatalmasra növekedett összegnek köszönhetően tovább tudta örökíteni az uradalmat unokaöccse gyermekei, az Alaghy testvérek számára.

²³ Abaúj 238, Borsod 878, Gömör 1004, Szabolcs 138, Szatmár 1257, Zemplén 602, Bereg, Ung, Ugocsa és Kishont megyékben nem volt kamarai kezelésű birtok. Lásd: Dávid 2001: passim.

²⁴ Kenyeres 2001: 30.

²⁵ Dávid 2001: 427–429.

²⁶ Emellett évente 4-8 ezer forint közti bérlétszösszeget is fizetett Mágóchy. Németh 1994: 14–16.

A Mohács előtti nagybirtokos famíliák kihalása tehát igen kedvező helyzetet teremtett Felső-Magyarországon az éppen kiépítés alatt álló katonai védelmi rendszer szempontjából. A Perényiek és Bebekék várain kívül az egykori familiárisaikat is „megörökölte” a királyi hadvezetés, és sikeresen beépítette őket a főkapitánysági rendszerbe. Ezzel olyan személyek kerültek a központi hadigépezetbe, akik a helyi viszonyok legjobb ismerői voltak, szerteágazó és többnyire tudatosan épített rokoni kapcsolataik és következetes birtokpolitikájuk révén a század végének kulcsfiguráivá váltak, és az arisztokrácia soraiba emelkedtek. Az 1598. évi házősszeírás eredményei jól mutatják ezt a változást. Ennek az időszaknak a nagy kiugrói az Alaghyak, Mágóchyak, Dobók, Rákóczi Zsigmond és Derssfy Ferenc voltak, de ott találjuk még a régi arisztokrácia képviselőit, az ecsedi Báthoriakat és a Homonnai Drugetheket is a legnagyobb birtokosok között.²⁷

A zálogosítások mértéke különösen a tizenöt éves háború időszakában növekedett meg számottevő módon a háború finanszírozásának kényszere miatt. A katonaság szükségleteit ugyanis már nem tudták tisztán a váruradalmakból fedezni, így a környékbeli földbirtokosok üzleti kapcsolatokat építettek ki a végvárakkal, de számos esetben ők maguk töltötték be a főkapitányi tisztséget, ami részben üzleti vállalkozásként is működött a számukra. Bor, gabona, vagy pénzkölcsönök fejében újabb és újabb zálogbirtokokhoz jutottak, vagy már a meglévő zálogbirtokok értékét növelték, amit az 1590-es évek hadikonjunktúrája még jövedelmezőbbé tett.²⁸

A századforduló utáni években azonban a központi kormányzatszervek egyre drasztikusabb eszközökhöz nyúltak a bevételeik növelése érdekében az elhúzódó háború következtében. Igen gyakorivá váltak az ún. hűtlenségi perek, melyek folyamán a kamarák különféle jogcímenek pereket indítottak a záloguradalmak birtokosai ellen. Ide tartoztak a hatalmasodási ügyek, vérfertőző házasságok, törökösség és egyéb főbenjáró bűnök elkövetése, amelyek többnyire az ítélelhozatal előtt, a kamarának fizetett váltságdíj lefizetésével végződtek. Makkai László véleménye szerint azonban a legtöbb esetben nem igazolható az a történelmi irodalomban szereplő közhely, miszerint a perek célja a vádlott kifosztása lett volna, mivel a perbe fogott személyek java részének bűnössége vitán felül állt.²⁹

A századforduló kamarai pereivel kapcsolatban Illésházy István hűtlenségi pere szokott előtérbe kerülni, ami azonban nem pusztán pénzügyi megfontolásból terebélyesedett ki. Az udvar egy anyagi és politikai veszteségekkel is járó birtokzálogosítási folyamat felszámolására tett kísérletet, valamint Bazin és Modor mezővárosok szabad királyi városi rangra emelésével kívánt egy pénzügyi szempontból számára

²⁷ Dávid 2001: passim.

²⁸ Németh 2000: 225–232.

²⁹ Makkai 1974: 171.

sokkal kedvezőbb helyzetet kialakítani. Illésházy ezzel az uralkodói koncepcióval ment szembe az ország törvényeire hivatkozva, így az ügy politikai síkra terelődött.³⁰ Ez az eset azonban közel sem reprezentálja a kincstári pereket, amelyeknek java része a magyar rendiségen belüli hatalmi harcokkal, birtokokért folytatott küzdelmekkel és személyes csatározásokkal is szoros összefüggésben állt. Ahogyan Pálffy Géza is rámutatott, a magyar arisztokrácia egyik része elszenvedője, míg mások kifejezetten a haszonélvezői voltak ezeknek a pereknek, ugyanis a kamarai kezelésbe vett birtokokat szinte azonnal elzálogosították.³¹ Felső-Magyarországon ilyen perek zajlottak Rákóczi Zsigmond, illetve Homonnai Drugeth György és Bálint ellen is, akik nem sokkal később a rendi mozgalom kulcsszereplői lettek.³²

A Bocskai-felkelést és a török háború lezárását követően az udvar koncepciója igen jelentős mértékben megváltozott a védelmi rendszer fenntartását illetően. Míg a 16. század utolsó évtizedeiben a főkapitányi posztot és a fontosabb végvárok vezetését döntő többségben német és olasz tisztekre bízta az Udvari Haditanács, és a kamarai kezelésű birtokokból igyekeztek ellátni a szükségleteket, addig a bécsi szerződés megkötésétől és törvénybe iktatásától kezdve szinte kizárólag magyar főnemeseket találunk a végvárak irányítói között. Ezzel egyrészt sikerült orvosolni a magyar rendek egyik legfontosabb sérelmét, ugyanis az uralkodó törvényben garantálta, hogy „véghelyi tisztartóságokat a magyar tanácsból, valláskülönbség nélkül, magyaroknak és hozzá alkalmas nemzetbelieknek fogja adni”.³³ Másrészt a szoros értelemben vett katonai parancsnokságon kívül az udvar igyekezett szinte teljes egészében a magyar rendek kezébe adni a végvárok fenntartásának problémáját is a 17. század első felében.³⁴ Erre a kényszeren kívül az a társadalmi és politikai kompromisszum vitte rá az uralkodót, amely a bécsi szerződés megkötésével a központi kormányzat és a magyar főnemesség között jött létre, és a század folyamán egyre szorosabbá vált.³⁵ Ennek a társadalmi-politikai kompromisszumnak a körvonalait Pázmány Péter esztergomi érsek határolta körül, majd a magyar rendi politikában Esterházy Miklós nádori tevékenységétől vert gyökeret és ment át a gyakorlatba. Az 1630-as évektől határozottan pártformáló orientációnak tekinthető az a Habsburg-dinasztia iránti hűségen alapuló, de a magyar főnemesség által dominált politika, melynek középpontjában az ország katonai védelme, majd alkalomadtán az oszmánok kiűzése állt.³⁶

---

³⁰ Péter 2008: 127–165.

³¹ Pálffy 2011: 354–355.

³² Borbély 2017b: 283–314.

³³ 1608. évi k.e. XI. tc.

³⁴ Czigány 2004: 69–79.

³⁵ Pálffy 2015: 51–65.

³⁶ Péter 1985: 73–115.

Az 1610-es években a Velencével vívott háború, majd a harmincéves háború folyamán a Német-római Császárság területén elhúzódó küzdelmek minimális szintre redukálták a központi kormányzatszervek aktivitását a magyarországi végvárrendszer fenntartásában és irányításában. Ennek következtében a magyar rendi társadalomban újjáéledtek azok az „önvédelmi reflexek”, amelyek ismét a nagybirtokot helyezték a török elleni védelem kulcspozíciójába. Pontosabban a központi szerepben a vár állt a 17. század folyamán is, amely lokálisan és igazgatási szempontból is a hozzá tartozó uradalom központja volt. Közvetlen funkcióját tekintve tehát a vár katonai és gazdasági intézmény volt, közvetett módon azonban annak a gazdasági és társadalmi gyakorlatnak a kerete, amely a török elleni folyamatos védekezés következtében konzerválta a késő középkori struktúrákat. Sőt, nemcsak hogy életben tartotta, de a 17. században a nagybirtokos nemesség által fenntartott védelmi rendszer meghatározó elemévé tette például a familiaritás intézményét. Ahogy a központi kormányzat egyre kevesebb figyelmet tudott fordítani a magyarországi végvárrendszer fenntartására – miközben nyugaton már egy egészen más típusú, zsoldosokból álló hadseregekre építő háborút vívott –, addig a Magyar Királyságban a nagybirtokos arisztokrácia monopolizálta a vezetői funkcióját a török elleni katonai védelem szervezésének téren is.

Legjobb példákat a nyugat-dunántúli főnemes családok szolgáltatják erre. A kerületi és sok esetben a végvidéki főkapitányi tisztségeket a horvát-szlavón területeken a Zrínyiek, a „dunáninenni” és „dunántúli” térségben pedig a Batthyány, Esterházy, Nádasdy és Forgách családok adták egymásnak, és ők tartották kézben a védelem irányítását, amit szinte szétválaszthatatlanul egybekapcsoltak a saját birtokaik védelmével.³⁷ A forrásadottságok a 17. század elejétől teszik lehetővé, hogy részletekbe menően elemzés alá vonhassuk a nagybirtokok katonai funkciójának sajátosságait, és adatokkal alátámasztva ismerhessük meg a földesúri magánkatonaság megerősödését és a határvédelemben való fokozott bekapcsolódását.³⁸ Ennek során a királyi végvárak mögött elhelyezkedő magánvárakban többszáz fős, katonai szempontból jó strukturált haderőt hoztak létre a nagybirtokosok, amelynek ellátását az uradalmi gazdálkodás által megtermelt javakból fedezték, a szervezet működését pedig a familiárisi-szerviensi intézmény rendszerén keresztül irányították.³⁹

A Batthyány és Nádasdy családoknak a dunántúli régióban kiépített hatalmi rendszerével kapcsolatos kutatások kiválóan rámutatnak arra is, hogy regionális szinten hogyan sikerült saját kezükben összpontosítani a rendi közigazgatás kereteit adó vármegyék ellenőrzését, amely a rendi haderő kiállításáért és ellátásáért is felelt,

³⁷ Zrínyiekre: Végh 2017: 217–246.; Batthyányakra: Pálffy 2013: 41–66.; Esterházykról: Martí 2014: 153–181.; Nádasdyakra: Dominkovits–Pálffy 2010a

³⁸ Czigány 2004: 85–95.; Varga 1981.

³⁹ Varga 1981.

valamint az Udvari Haditanács parancsnoksága alatt álló végvárrendszert, amelyeknek főispánként és főkapitányként is ők voltak az irányítói. A Batthyányoknak első sorban Vas, a Nádasdyaknak pedig Sopron megyében elterülő birtokállományára alapozva sikerült kiépíteniük egy olyan kiterjedt familiárisi hálózatot, amely a többszáz fős magánkatonaság irányításán túl egészen a vármegyék vezető rétegéig, illetve a főkapitányság és a végvárak tisztikaráig elért. Ennek szemmel látható jele, hogy ha a folytonos rivalizálás eredményeként sikerült megszerezniük valamelyik pozíciót, akkor rövid úton az adott család vezető familiárisa került az alispáni vagy főkapitány-helyettesi tisztségbe, de sok esetben a végvárakban is saját szerződéses embereik lettek a kapitányok vagy udvarbírók.⁴⁰ Ezeknek a viszonylag szerencsés forrásadottságokkal rendelkező nyugat-dunántúli családoknak és régióknak a példája arra hívja fel a figyelmet, hogy minél jelentősebb a nagybirtok aránya az adott megyében vagy szűkebb régiókban a teljes birtokszerkezeten belül, annál nagyobb lehetősége van a nagybirtokosnak a saját központosított hatalmi rendszerének kiépítésére. A Batthyányok esetében például olyan hatékonyan sikerült ez, hogy Batthyány I. Ádámnak a közel negyed századon át betöltött dunántúli főkapitányi pozícióját sikerült örökletessé tennie a családjában, így egészen a végvárrendszer 18. századi felszámolásáig a Batthyány família monopolizálta a Nyugat-Dunántúl katonai védelmének minden szintjét.⁴¹

Részleteiben talán kevésbé feldolgozott, de a Batthyányakéhoz és Nádasdykéhoz nagyon hasonló szervezeti keretben működött az Esterházyak és Széchyek birtokrendszere a Dunántúlon, a Forgáchoké és Pálffyaké pedig a „dunáninnyi”, vagyis a bányavidéki régióban. A Zrínyi család a Magyar Királysághoz tartozó Muraközben még ezen is túlment, és szinte „privatizálta” a határvédelem megszervezését. Czigány István kutatásai alapján összességében 10-12000 főre becsülhetjük a 17. század közepén a magánföldesúri fegyveres jelenlétet a török elleni védelmi övezetben, ami háborús helyzet esetén akár növelhető is volt.⁴²

A rendi dualizmus rendszerét több mint fél évszázadon keresztül fenntartó kompromisszum azonban az ország keleti felében közel sem tekinthető annyira kiegyensúlyozottnak, mint a Nyugat-Dunántúlon. A Bocskai István által vezetett első rendi mozgalom támogatói bázisa elsősorban Felső-Magyarországra koncentrálódott, nyugati irányba haladva azonban egyre gyengült.⁴³ A bécsi szerződés megkötését követően a társadalmi és politikai rendszer ugyan konszolidálódásnak indult ezeken a területeken is, de az eredményeket sokkal inkább a régióban működő központi kormányzervek, vagyis a felső-magyarországi főkapitányság és a Szepesi Kamara vezetőinek

⁴⁰ Dominkovits-Pálffy 2010b: 1096–1113.

⁴¹ Pálffy 2013: 57.

⁴² Czigány 2004: 94.

⁴³ Pálffy 2009: 26–39.

tevékenysége segítségével értek el, mintsem a helyi nagybirtokosok szervezőmunkája révén.⁴⁴ Jól mutatja az udvar és a magyar főnemesség között létrejött kompromisszummal szembeni ellenszenvet, hogy Bethlen Gábornak még elég jelentős társadalmi támogatottsága volt a felső-magyarországi régióban, majd I. Rákóczi Györgynek már jóval kisebb, de még mindig elégséges háttere volt ahhoz, hogy érdemben beavatkozzon a rendi jogok védelmére hivatkozva.⁴⁵ Mindezt természetesen saját pozícióik erősítésével és birtokállományuk gyarapításával összekapcsolva.

A Bocskainak és Bethlennek átadott hét vármegyében megszerzett királyi haszonvételek mellett elég jelentős hatalmi súlyt és jövedelmeket jelentettek azok a birtokok, amelyeket a rendi felkelések folyamán konfiskáltak, majd kamarai kezelésbe kerülve a fejedelmi bevételeket gyarapították.⁴⁶ A Rákócziak még ezen a gyakorlaton is túléptek. Már Rákóczi Zsigmondnak sikerült a 16–17. század fordulóján az északkeleti országrész egyik legnagyobb birtokvagyonát összegyűjtenie, amit fiai csak tovább gyarapítottak az egykori Dobó-örökség egy tetemes részének a megszerzésével, így a Rákóczi család lett az 1630-as évekre Felső-Magyarország legnagyobb birtokosa. Familiárisaik tevékenysége a családi birtokok igazgatásán jóval túlnyúlva az országrész katonai irányításában és a vármegyei politikai életben is meghatározó tényezővé vált.⁴⁷ Az 1644. évi hadjárat eredményeként a fennhatóságuk alá került keleti területeken saját családjuk számára szereztek meg a legjelentősebb uradalmakat, és a fejedelmi gazdálkodástól különválasztva, magánbirtokként kezelték, amivel a nyugat-magyarországi nagybirtokosokéhoz képest is sokkal nagyobb befolyást szereztek a régió irányításában, azzal a lényeges különbséggel, hogy nem a központi kormányzattal összehangolva működtek, hanem a saját dinasztikus céljaiknak rendelték alá azokat.

Az erdélyi fejedelmek támogatói bázisát elsősorban a tehetőes köznemesség jelentette, amely Felső-Magyarországon sokkal dominánsabb társadalmi csoportot alkotott, mint a Dunántúlon. Ez a társadalmi réteg már olyan önálló egzisztenciával rendelkezett, amely lehetővé tette számára, hogy akár a szerződéses familiárisi viszonytól függetlenül is boldoguljon, de legalábbis a nagybirtokos arisztokráciától kevésbé

⁴⁴ Elsősorban Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány, Dóczy András szatmári kapitány és Daróczy Ferenc, a Szepesi Kamara adminisztrátorának tevékenysége tekinthető meghatározónak az 1610-es években. Borbély 2020a: 46–47.

⁴⁵ Pálffy 2015: 141–147.; Kármán 2020: 295–323.

⁴⁶ Borbély 2014: 31–49.

⁴⁷ Homonnai Drugeth János felső-magyarországi főkapitány 1637-ben az Rákócziak egyfajta háttérintézmény-rendszerét körvonalazta Lósy Imre esztergomi érseknek írott levelében: „Írja azt az Fejedelem Bakos Gábornak, hogy mind Patakon, Szerencsre, Ónodban, Hernád Németiben megírta volna, hogy Bakos Gábort tartsák generálisuknak...”. Hasonlóan negatívan nyilatkozott saját főkapitány-helyetteséről, Bornemissza Jánosról is, aki nem mellékesen az említett Bakos Gábor apósa volt, ő ugyanis „nekem vicém lévén soha csak egy betűt sem közöl vélem valamit az erdélyi fejedelem ír neki, hanem mind csak titkon cselekszik mindeneket, és hol egyik, hol másik vármegyebéli emberekkel titkon suttog”. PL Classis X 196. 1637. p. 124–127.

függő helyzetben álljon. Ennek köszönhető, hogy az ország keleti részében a tehetős köznemesi réteg által irányított vármegye komoly hatalmi tényezővé vált a 17. század folyamán. Ezen a fórumon a bene possessionatus nemesség számos alkalommal tudta érvényesíteni akarátát a nagybirtokos főnemessel vagy akár a központi kormányzattal szemben is, de az országgyűléseken is hatékonyan tudtak fellépni érdekeik védelmében. A Rákócziakkal történő együttműködésük legfontosabb okai azonban elsősorban felekezeti jellegűek voltak.

Ennek a nyugat-magyarországitól lényegesen eltérő helyzetnek a háttérben jelentős mértékben a felső-magyarországi régió birtokviszonyai állnak. A 13 vármegyét összefogó régióban az 1598. évi házősszeírás alapján összesen hat birtokos rendelkezett 1000 adózó egységet meghaladó birtoknagysággal, amit Maksay Ferenc kategóriarendszere alapján a valódi nagybirtokok közé sorolhatunk.⁴⁸ Ezek közül a két leggazdagabb família, az ecsedi Báthory és Dobó családok nem sokkal a századforduló után fiúágon kihaltak, a birtokállományukat pedig nem sikerült egyben tovább örökíteni, hanem uradalmanként szétagolódtak, olykor több birtokos kezébe kerültek. Ez olyan hatalmi központok megszűnését jelentette, mint az ecsedi vár, amelyből a Báthoryak a Tiszántúlt szinte önálló fejedelemségként irányították a 16. század második felében, vagy Sárospatak, amely Lórántffy Mihály birtokában lényegesen szerényebb szerepet játszott, mint a Dobók alatt.⁴⁹

Ezzel szemben közel félszáz olyan birtokost írtak össze, akik 100 adózó háznál több ingatlant bírtak, és legalább ennyien voltak, akik 50-100 közötti, még elég tisztességes nemesi életmódot lehetővé tevő birtoknagysággal rendelkeztek.⁵⁰ Az ország egyharmad részét kitevő felső-magyarországi régióban tehát a nagybirtokok aránya közel sem volt olyan domináns, mint nyugaton. Az arányokat vármegyénként vizsgálva természetesen nagyobb különbségeket vehetünk észre, ugyanis a Tiszától nyugatra fekvő vármegyékben jellemzően egy-egy jelentős vár körül szervezett uradalom meghatározó volt, mint Gömörben Murány, Borsodban Szendrő és Ónod vagy Zemplén vármegyében a homonnai, tokaji és sárospataki uradalmak, de ezek közel sem érték el azt a túlsúlyt, mint például Sopron vármegyében, ahol az adózó porták harmada a Nádasdy család birtokában volt. Említhetünk ugyan néhány kivételt, mint a munkácsi uradalom vagy a Homonnai Drugethek ungvári uradalma, de regionális szinten sokkal kiegyenlítettebbek voltak az erőviszonyok, amihez a tiszántúli területek 200-300 portát meg nem haladó középbirtokainak túlsúlya is nagyban hozzájárult. Ez utóbbi területen ráadásul I. Rákóczi György hadjárataig sikerült elég jelentős birtokokat kamarai kezelésben tartani, elsősorban a Szatmári várhoz kapcsolódva. A 16. századi állapotokhoz képest

⁴⁸ Maksay 1990: 4–8.; Dávid 2001: passim.

⁴⁹ Kovács 2016: 911–944.; Horn 2011: 67–69.

⁵⁰ Dávid 2001: passim.; Borbély 2020b: 211.

azonban a 17. század elejére drasztikusan visszaesett a várirtokok száma annak ellenére is, hogy több alkalommal is törvényben igyekeztek megakadályozni a várak fenntartására rendelt földek elidegenítését.

Egy 1619-ben készült összeírás a Szepesi Kamara hatáskörébe tartozó 13 vármegyében 84 zálogbirtokról ad számot, amely összesen 1 804 947 forint zálogösszeget képviselt.⁵¹ A legjelentősebb zálogok a felsorolt tételek közül: Munkács Eszterházy Miklósnál 205 350 forint összegben, Sáros és Szádvár Csáky István nevén 192 494 forinton, Tokaj Thurzó Györgynél 57272 forintért, Putnok az Orllay testvérek kezén 17000 forintért, továbbá számos hegyaljai mezővárost találunk a listán. Leghosszabb ideig a szatmári várhoz rendelt birtokok maradtak kamarai kezelésben, de az 1630-as évektől igen nagy részeket szakítottak ki belőlük.

Ahogy a felsorolásban szereplő várakból és a zálogbirtokosok személyéből is látszik, Felső-Magyarországon is igyekeztek a végvárrendszer fenntartását legalábbis részben azokra a főnemesi családokra bízni, akik az udvar bizalmát élvezték, még ha nem is maradéktalanul.

A tizenöt éves háború folyamán az oszmánok elfoglalták a felső-magyarországi főkapitányság kulcserődítményét, Egert, a szerepét pedig Kassa mellett Szendrő, Tokaj és Ónod vette át. Ezek a várak a század folyamán mind zálogbirtokoshoz kerültek, viszont folyamatosan állomásozott az erődítményekben meghatározott számú lovas és gyalogos katonaság, akiket a központi kormányzatszervek fizettek.⁵² A 17. század folyamán Szatmár és a másik jelentős tiszántúli erődítmény, Kálló is a felső-magyarországi főkapitányság parancsoksága alá tartozott, ahogy mind a 13 vármegye rendi haderejének irányítása és a hajdúság koordinálása is. Ennek a hatalmas területnek az irányítása a nyugat-dunántúlon megismert gyakorlat alapján azonban lehetetlen volt, ugyanis a főkapitányi posztot betöltő személyek egyike sem rendelkezett olyan nagyságú birtokállománnyal és kiterjedt familiárisi körrel, amelyre támaszkodva a Batthyányakéhoz hasonló monopolizált helyzetet tudott volna kialakítani. Az 1610-es években Forgách Zsigmond, majd az 1630-as években Homonnai Drugeth János, a század derekától pedig Wesselényi Ferenc tudott ugyan eredményeket elérni a régióban, de ezeket inkább az ügyes politizálásnak, mintsem a magánföldesúri hatalmuknak köszönheték. De még a Rákócziaknak sem sikerült a családi birtokaikra és a linzi szerződésben számukra átengedett területekre támaszkodva teljes mértékben felügyeletük alá vonni a teljes régiót, de ennek részleteinek feltárása még további kutatások feladata.

A régió másik nagybirtokos arisztokrata családjának, a Homonnai Drugetheknek sem sikerült a nyugat-dunántúlihoz hasonló hatalmi rendszert kiépíteniük, pedig

⁵¹ ÖStA-FHKA-HFU-r. Nr. 119. Konv. 1619. július: 88–113.

⁵² 1612-ben 2287, 1634-ben 2412, 1670-ben pedig 2759 királyi zsoldon tartott katona állomásozott a felső-magyarországi végvárakban. Lásd: Czigány 2004: 74–76.

a szinte egy tömbben fekvő birtokaik országos viszonylatban is jelentősnek számítottak. Homonnai Drugeth János 1629-ben, Bethlen Gábor halálának évében vehette át Ung és Zemplén vármegyei birtokainak igazgatását, amit addig a fejedelem által működtetett Szepesi Kamara kezelte. A fiatal főúr hivatali pályafutása rendkívül gyorsan ívelt felfelé, ugyanis 1629-ben iktatták be a grófi címadományával összekapcsolt örökös ungi főispánságba, majd a következő évben Zemplén vármegye főispánságát is elnyerte. Rákóczi Pál halála után, 1636 februárjában az uralkodó országbíróvá nevezte ki, és még ugyanebben az évben a felső-magyarországi főkapitány is ő lett.⁵³ Pusztán az archontológiai adatok alapján egy elég komoly befolyási szféra rajzolódik ki Homonnai Drugeth János körül, ami a nyugat-dunántúli viszonylatban szinte monopolhelyzetet teremtett volna. A hivatali pozíciók mellett a rokoni kapcsolatok is tovább erősítették a befolyását a régióban, ugyanis egyik sógora, Jakusith György veszprémi, majd egri püspök, a másik pedig Barkóczy László volt, aki a főnemesi címet szerezve megindította a család emelkedését, amelyben számos egyéb katonai szolgálat mellett a kállói kapitányság nagyon fontos szerepet játszott. A Barkóczyak kiváló családi kapcsolatainak köszönhetően szerves részét alkották a tiszántúli tehetős köznemesi rétegnek, amit Homonnai igyekezett is kihasználni.⁵⁴ Ennek ellenére 1639-ben, rossz egészségi állapotára hivatkozva mégis lemondott a főkapitányi posztról, aminek a valós okát inkább abban kell látnunk, hogy a vármegyékkel vívott folyamatos küzdelmek és még inkább az erdélyi fejedelem részéről fennálló fenyegetettség miatt inkább terhet jelentett számára a tisztség, mint lehetőséget.⁵⁵

Ezt követően leginkább a birtokainak gyarapítására törekedett, méghozzá az egyik legjövődelmesebb felső-magyarországi uradalom, a tokaji megszerzésével. A hegyaljai bortermelés központjának tekinthető uradalom a Felső-Tisza vidék legnagyobb uradalmi közé tartozott, de jelentőségét elsősorban a szőlőművelés adta. Az uradalmat a 16. században a tokaji vár fenntartására szervezték váruradalommá, majd a Bocskai-felkelést követően zálogosították el magánbirtokosoknak annak ellenére, hogy Eger elfoglalását követően első vonalbeli végvár lett. Bethlen Gábor hadjárata folyamán az elsők között foglalta el a katonai és gazdasági szempontból is stratégiai jelentőségű várat és uradalmát, majd második feleségének, Brandenburgi Katalinnak adományozta Munkácsal együtt, nászajándék gyanánt.⁵⁶ Felső-Magyarország két legjelentősebb uradalma a fejedelem halála után is Katalin birtokában maradt. Az özvegy

---

⁵³ Borbély 2023.

⁵⁴ Barkóczy László szeretne volna örökletesen megszerezni a kállói kapitányi tisztséget, de erre végül nem került sor. ÖStA-FHKA-HFU-r. Nr. 166. Konv. 1642. dec. 16. fol. 56, 79. Végrendeletében azonban hosszan sorolja azokat a birtokokat, amelyeket zálogbirtokként kapott a különféle katonai szolgálatai fejében. TT. 1901. 150–160.

⁵⁵ ÖStA-FHKA-HFU-r. Nr. 160. 1639. juli. fol. 147. r.

⁵⁶ Kenyeres 2002: 701–703.

fejedelemasszonyt azonban igyekeztek legalább olyan gyorsan megfosztani ezektől a birtokoktól is, mint amilyen gyorsan megfosztották a fejedelmi címtől. Munkács már Katalin erdélyi távozásakor a Rákócziak birtokába került, majd 1635-ben megkapták a király beleegyezését is, hogy 200 ezer forintért hivatalosan is zálogba vegyék a várat és a hozzá tartozó 148 településből álló uradalmat.^{57 58}

A Rákócziak mellett Csáky Istvánnak sikerült komolyabb hasznot szereznie a birtokokból Katalin jóhiszeműségének kihasználásával és ebből megalapoznia a magyarországi érdekeltségeit még az 1630-as évek elején. Brandenburgi Katalin és udvara néhány évig Tokaj várába költözött, és a birtok jövedelmeiből próbálta fenntartani magát, de Csáky még éveken keresztül „segítette” az özvegyet, előbb ingóságaiért cserébe, majd a tokaji uradalomhoz tartozó Bodrogkeresztúrt sikerült lekötnie.⁵⁹ Katalin azonban csak 1639-ben, Ferenc Károly százsz herceggel kötött házasságát követően költözött el végleg az országból. A tokaji uradalom ezt követően került át kamarai kezelésbe, Katalin anyagi kártalanítását pedig a birtok zálogba adását követően helyezték kilátásba.

Erre a lehetőségre csapott le Homonnai Drugeth János, és már 1640 elején jelezte igényét a tokaji uradalommal kapcsolatban.⁶⁰ Ez éppen egybeesett a felső-magyarországi főkapitányi tisztségről történő lemondásával. A folyamatosan elmaradt főkapitányi fizetése és az évek alatt felhalmozott kisebb-nagyobb kölcsönök fejében közel tízezer forintos tartozása volt Homonnai felé az udvarnak, ami az értékes birtok megváltásáért kialakuló licitben lépéselőnyt jelentett a számára. Úgy tűnik azonban, hogy komolyabb versengés nem alakult ki Tokaj megszerzéséért. Ennek ellenére a kétszázezer forintos zálog igen jelentős összeg volt még Homonnai Drugeth János számára is. Hogy a birtok hivatalos zálogba vételéig bebiztosítsa magát, még 1640 folyamán sikerült kijárnia, hogy fiát, az akkor hétéves Györgyöt nevezzék ki a tokaji vár kapitányává. Végül 1640 decemberére sikerült összegyűjteni és letenni a Magyar Kamarának a tokaji uradalom 200 ezer forintos zálogösszegét.⁶¹ Sokáig azonban nem élvezhette a birtokot, ugyanis I. Rákóczi György 1644 elején megindított hadjárata újfent teljesen felforgatta a régió birtokviszonyait, és a linzi szerződésben szinte a teljes Hegyalja – Tokaj is – a fejedelem birtokába került, és hosszú időn keresztül maradt is.

A tokaji uradalom birtoklástörténetének vázlata kiválóan rámutat az egész felső-magyarországi régió bizonytalan helyzetének legfőbb okára és arra, hogy miért nem jöhetett létre a nyugat-dunántúlihoz hasonló helyzet. Ennek legfőbb oka a birtokviszonyok rendkívül gyakori változása volt. A Bocskai-felkelést követő időszakban, amikor a központi kormányzatszervek révén a Habsburg uralkodók akarata érvényesült

⁵⁷ Makkai 1954: 15–16.

⁵⁸ Makkai 1954: 15–16.

⁵⁹ Papp 2011: 38–44.

⁶⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 161. Konv. 1640. feb.15. fol. 94.

⁶¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 162. Konv. 1640. december 10. fol. 31-33.

a régióban, olyan birtokpolitikát folytattak, amely a bécsi udvarral kompromisszumra lépett főnemesség pozícióit támogatta. Ekkor találjuk Thurzó György nádort Tokaj birtokában, ekkor kezdi Csáky István építgetni a magyarországi birtokállományát, és ekkor robbant be Esterházy Miklós Munkács megszerzésével.⁶² Az 1620-as években, Bethlen Gábor fennhatósága alatt azonban valamennyi katonai vagy gazdasági szempontból fontos uradalom a fejedelem fennhatósága alá került, aki kifejezetten arra törekedett, hogy ezáltal mindkét szférát egyértelműen leuralja a régióban. Halála után lassan, de biztosan újraindult a katolikus főnemesség térnyerése. A versengés elsősorban a legnagyobb gazdasági potenciállal rendelkező uradalmakért folyt. Ezek közül az egyik legjelentősebb az Alaghy Menyhért országbíró örökös nélküli halálával gazdátlanná vált regéci és pácini uradalom, számos hegyaljai szőlővel. A birtokok megszerzéséért szinte az összes környékbeli arisztokrata folyamodott az uralkodóhoz, végül azonban Esterházy Miklós kapta zálogba, amivel ismét sikerült megvetnie a lábát Felső-Magyarországon.⁶³

A Bethlen halálát követő másfél évtizedben alapvetően Esterházy Miklós koncepciója volt a meghatározó a régióban mind politikai, mind katonai szempontból, mind pedig a birtokpolitika terén. Ekkor került szerepbe Nyáry István, Esterházy sógora mint felső-magyarországi főkapitány és a Nyáry-Várday vagyon kezelője, ami nem sokkal később az Esterházy család birtokába került, de ekkor vetette meg a lábát Wesselényi Ferenc is a régióban.⁶⁴

Rákóczi György hadjáratához tehát igen nagy mértékben hozzá járult a felekezeti és rendi sérelmeken túl az is, hogy a szűkebb értelemben vett pátriájában veszélyesen megnövekedett az Esterházyisták befolyása.

Rákóczi már az 1610-es évektől aktív résztvevője volt a felső-magyarországi eseményeknek. A Rákóczi testvérek, György, Zsigmond és Pál igen jelentős birtokállományt örökölték apjuktól, aki a tizenöt éves háború konjunktúráját kihasználva a valódi nagybirtokosok sorába lépett, majd az erdélyi fejedelemségről lemondva Makovica megszerzésével stabilizálta a család helyzetét a főnemesség soraiban.⁶⁵ Az 1610-es években az apai örökség védelme kötötte le Györgyöt és Zsigmondot, ami a politikai erőviszonyok miatt sok gondot okozott a számukra. Birtokgyarapításra csak a Lórántffy testvérek, Kata és Zsuzsanna kezének megszerzésével nyílt lehetőségük,

---

⁶² Péter 1985: 7–16.; Papp 2011: 23–31.

⁶³ A felső-magyarországi régió legjobban feldolgozott uradalmi gazdálkodása a regéci. Témánk szempontjából külön figyelemre méltó Sós István tanulmánya, aki az Esterházy család hercegi ágának levéltárában található források alapján rendkívül tüzetesen bemutatja, hogy egy uradalom átvétele hogyan is zajlott. Esterházy mindössze a provizort és udvarbíró-t nevezte ki a már bizonyított familiárisai közül, minden más tisztségviselő az uradalom addigi működésének megfelelően maradt a helyén, vagy a vár környezetéből került ki. Sós 2003: 227–262.

⁶⁴ Borbély 2020a: 32–35.

⁶⁵ Hangay 2012

ami a Dobó-örökség egy igen tekintélyes részével gyarapította a Rákóczi-birtokokat.⁶⁶ Ekkor vált a család református ágának központjává a sárospataki vár és a hegyaljai uradalmak, Makovica pedig a katolikus Rákóczi Pál birtokába került.

Bethlen Gábor hadjáratát talán Rákóczi Györgynek sikerült a legkisebb veszteségekkel átvészelnie. A fejedelem első számú magyarországi támogatójaként elnyerte tőle a felső-magyarországi főkapitányi tisztséget, amit azonban a Homonnai Drugeth Györgytől elszenvedett vereség miatt még 1620-ban el is veszített. A helyére Korláth István egykori szendrői kapitányt, egy kisbirtokos gömöri köznemest nevezett ki Bethlen, ami egyértelmű jele annak, hogy nem a régió hozzá hű nagybirtokosaira támaszkodva kívánja megszervezni a katonai védelmet, hanem a saját jövedelmeire támaszkodva. Birtokait ugyan megtarthatta – ahogy egyébként a katolikus Alaghy Menyhért is –, Bethlen befolyása alatt azonban szinte bezárultak a birtokszerzési lehetőségek. A fejedelem halálát követő politikai váltás azonban szintén nem Rákóczi számára kedvező fordulatot hozott Felső-Magyarországon, de az 1630-as években már erdélyi fejedelemként tudott kompenzálni Munkács elfoglalásával.⁶⁷ Ezzel időlegesen kialakult egy hatalmi egyensúly Felső-Magyarországon a Rákóczi dinasztia és az udvarhű katolikus arisztokraták között.

Az 1630-as években Rákóczi az Erdélyi Fejedelemségben kezdte meg nagyarányú birtokgyarapítását, amit fejedelmi elődeitől eltérően nem a fiskus javára gyűjtött, hanem magánbirtokként, saját dinasztikus politikájának megfelelően szervezett meg. Ennek az lett az eredménye, hogy az 1640-es évek közepére Rákóczi György hatalma megkérdőjelezhetetlenné vált Erdélyben, majd a svéd szövetségben végrehajtott hadjáratát követően ugyanezt a gyakorlatot folytatta a Magyar Királyságban is.⁶⁸ Ehhez az 1645-ben megkötött linzi szerződés teremtette meg a jogi alapot, amelyben megkapta Homonnaitól Tokajt, Csákytól Tarcalt, Esterházy örökösei pedig lemondtak a javára Regécről is, ezzel gyakorlatilag a birtokába került a Hegyalja. Ezenkívül a hét vármegye területén található királyi birtokok mind Rákóczi tulajdonába kerültek, Szabolcs és Szatmár vármegyékben (a szatmári és kállói várakat és tartozékait) pedig az utódai számára is örökíthetett.⁶⁹

Makkai Lászlónak köszönhetően I. Rákóczi György birtokainak gazdaságáról rendelkezünk egy példaértékű forráskiadvánnyal, és néhány Rákóczi-uradalom gazdálkodásáról is készültek rendkívül alapos elemzések, összességében azonban a birtokigazgatás struktúrájának átfogó elemzése és a familiárisi hálózat modern szempontok szerinti vizsgálata még a további kutatás feladata.⁷⁰ A hadtörténeti ku-

⁶⁶ Szilágyi 1893: 20–57.

⁶⁷ Makkai 1954: 15–16.

⁶⁸ Makkai 1954: 19–30.

⁶⁹ Gooss 1911: 778–782.

⁷⁰ Makkai 1954; Veres 2021.

tatások eredményeiből azonban egyértelműen látszik, hogy a Rákócziak ugyanúgy a magánbirtokaikra alapozott hadkiállítási és ellátási rendszer gyakorlatát alkalmazták, mint a nyugat-dunántúli arisztokraták.⁷¹ A legfontosabb különbség a birtokok méretében mutatható ki, illetve abban, hogy a Rákócziak magyarországi nagybirtokos arisztokrataként elsősorban a saját dinasztikus céljaik megvalósítására használták fel ezeket a birtokokat, nem pedig a központi kormányzatszervekkel egyeztetve, a Habsburg Monarchia irányelveinek megfelelően.

A nagybirtok kizárólagos dominanciájára épülő rendszer felszámolására az 1670-es években tett kísérletet a központi kormányzat. A Wesselényi-féle rendi szervezkedés felszámolását elsődlegesen arra kívánta felhasználni I. Lipót, hogy a Magyar Királyság legnagyobb birtokállományait konfiskálja, amelyeket Zrínyi Péter, Nádasdy Ferenc és Frangepán Ferenc bírtak.⁷² Ugyanezt a sorsot szánták I. Rákóczi Ferencnek és felső-magyarországi birtokainak is, amelyeket azonban Báthory Zsófia közbenjárásával sikerült megtartania, addigi pozícióját azonban mégis elveszítette. A Rákócziak 1660 után az erdélyi birtokaik döntő többségét elveszítették, így a súlypont a Magyar Királyságba tevődött át. Itt ugyan még mindig az ország legnagyobb birtokállományával rendelkeztek, de a befolyásuk érvényesítését sokkal inkább a kiterjedt familiárisi hálózatuknak köszönhették, amely a tehetős protestáns köznemesekből tevődött össze.⁷³ 1670 után a rendi szervezkedésben játszott szerepük miatt azonban éppen ezt a réteget érte el a megtorlás, és fosztották meg a birtokaiktól.⁷⁴ Ezzel nemcsak a protestáns köznemességet sikerült meggyengítenie az uralkodónak, hanem a Rákóczi család hatalmát is, ami éppen ezekre a köznemesi familiárisokra épült.

Ez a lipóti abszolutizmusnak is nevezett eseménysorozat fordította át ismét a hatalmi mérleg nyelvét az udvar javára, amelyben a magyar főnemesi nagybirtokon kialakított társadalmi gyakorlattal szemben a központi kormányzat és az általa fenntartott állandó hadsereg lett a további folyamatok meghatározó tényezője.

---

⁷¹ Czigány 2015: 53–59.

⁷² Benczédi 1980: 42–45.

⁷³ Legjobb példa a köznemesi familiárisok súlyára az 1669-ben megkötött sárospataki egyezmény, amelyben a protestáns köznemesek rákényszerítik Rákóczi Ferencet, hogy adja vissza saját birtokain a protestáns egyházaktól elvett haszonvételeket. Lásd: Balogh–Dienes–Szabadi 1999: 146–152.

⁷⁴ Ulrich 2010: 47–60.

FORRÁSOK

- Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv (ÖStA-FHKA)
VUG Vermischte Ungarische Gegenstände („Friedensverhandlungen mit Ungarn u. Siebenbürgen 1607-20”)
VUG Hoffinanz Ungarn
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)
A 57 Libri Regii
Prímási Levéltár, Esztergom (PL)
Classis X 196.
- Balogh Judit – Dienes Dénes – Szabadi István 1999: *Rákóczi iratok a Sárospataki Református Kollégium Levéltárában 1607-1710.* (Acta Patakiana I.) Sárospatak.
- Bunyitay Vincze 1909: *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából IV. 1542—1547.* Budapest.
- Dávid Zoltán 2001: *Az 1598. évi házösszeírás.* Budapest.
- Kenyeres István 2002: *XVI. századi uradalmi utasítások: utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére.* Budapest.
- Szabó-Turákné Póka Ágnes 2021: *Gyalui Thorda Zsigmond naplója (1558-1568).* (Magyar Történelmi Emlékek. Elbeszélő források = Monumenta Hungariae Historica. Scriptores, 6.) Budapest.
- Makkai László 1954: *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai 1631-1648.* Budapest.
- Maksay Ferenc 1990: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén.* (A Magyar Országos Levéltár kiadványai 16.) Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Acsády Ignác 1894: *Régi Magyar birtokviszonyok, 1494-1598.* Budapest.
- Benczédi László 1980: *Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon 1664-1685.* (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat [91].) Budapest.
- Borbély Zoltán 2014: Bethlen Gábor tisztségviselői Felső-Magyarországon. In: Kádár Zsófia – Kökényesi Zsolt – Mitropulos Anna Diána (szerk.): *KoraiújkorÁSZ.* (KoraiújkorÁSZ tanulmánykötetek 1.) Budapest, 31–49.
- Borbély Zoltán 2017a: A végvárrendszer kiépítésének társadalmi hatásai Felső-Magyarországon. In: Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H Szilasi Ágota (szerk.): *Mozgó frontvonalak.* (Studia Agriensia 35.) Eger, 169–194.

- Borbély Zoltán: A földbirtoklási formák változásai a 16-17. században Felső-Magyarországon
- Borbély Zoltán 2017b: Homonnai Drugeth (III.) György hűtlenségi pere (1600-1603). *Századok* (151.) 2. 279–310.
- Borbély Zoltán 2020a: A nemesi társadalom struktúrája és a hétköznapi élet keretei Felső-Magyarországon a 17. század első felében. In: Jánokiné Újváry Zsuzsanna (szerk.): *Oszmán–magyar viszony a 16–18. században*. Budapest, 191–212.
- Borbély Zoltán 2020b: Nemesi stratégiák és társadalmi mobilitás Felső-Magyarországon a 17. század első felében. *Századok* (154.) 1. 25–52.
- Borbély Zoltán 2023: A felső-magyarországi főkapitányi tisztség hatásköre Homonnai Drugeth János főkapitány példáján keresztül. „...fő nélkül csak egy nap sem jó volna azt a földet hadni”. *Aetas* (38.) 4. 50–72.
<https://doi.org/10.14232/aetas.2023.4.50-72>
- Czigány István 2004: *Reform vagy kudarc? : Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600-1700*. Budapest.
- Czigány István 2015: A militarizált társadalom rétegződése és szerepe a felső-magyarországi végvidéken a 17. században. In: Berecz Mátyás – Bujdosné Pap Györgyi – Petercsák Tivadar (szerk.): *Végvár és mentalitás a kora újkori Európában*. (Studia Agriensia 31.) Eger, 41–63.
- Dominkovits Péter – Pálffy Géza 2010a: Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században (1. rész). *Századok* (144.) 4. 769–792.
- Dominkovits Péter – Pálffy Géza 2010b: Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században (2. rész). *Századok* (144.) 5. 1085–1120.
- Engel Pál. 2003: *Honor, vár, ispánság: válogatott tanulmányok*. Budapest.
- Evans, Robert John Weston 1984: *The Making of the Habsburg Monarchy, 1550-1700: An Interpretation*. Kiribati.
- Gooss, Roderich 1911: *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen: (1526-1690)*. Wien.
- Hangay Zoltán 2012: *Rákóczi Zsigmond kora társadalmában*. Budapest.
- Horn Ildikó 2011: Kata Lorántffy. In: Rüszt-Fogarasi Enikő (szerk.): *Mozaic premodern*. Cluj-Napoca, 41–58.
- Kármán Gábor 2020: A harmincéves háború Magyarországon mint vallásháború. In: Pósnán László – Veszprémy László – Isaszegi János (szerk.): *Vallásháborúk, felekezeti konfliktusok Európában és a közeli térségekben az ókortól napjainkig*. Budapest, 295–323.
- Kenyeres István 2001: A végvárak uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a 16. században. *Századok* (135.) 6. 1349–1412.
- Kovács Dóra 2016: Az ecsedi udvar. Szervitori hivatás és kapcsolatrendszer Báthory István családjában. *Századok* (150.) 4. 911–944.

- Makkai László 1974: A Habsburgok és a magyar rendiség a Bocskai-felkelés előestéjén. *Történelmi Szemle* (17.) 1–2. 155.
- Marti Tibor 2014: *Gróf Esterházy László (1626-1652). Fejezetek egy arisztokrata család történetéhez*. PhD-értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.
- Németh István 1994: Szabad királyi városok és nagybirtokosok konkurenciája : a felső-magyarországi városszövetség és Mágóchy Gáspár. *Sic itur ad astra* (8.) 1–2. 5–37.
- Németh István 2000: Végvárak, városok, hadseregszállítók : A felső-magyarországi városszövetség és a védelmi rendszer 1526-1593. *Történelmi Szemle* (42.) 3–4. 203.
- Pálffy Géza 1996: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz). *Történelmi Szemle* (38.) 2–3. 163–217.
- Pálffy Géza 1997: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16-17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”). *Történelmi Szemle* (39.) 2. 257–288.
- Pálffy Géza 2009: Utak az arisztokráciába – bárói címszerzők a 16. századi Magyar Királyságban. In: Papp Klára – Püski Levente (szerk.): *Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. (Speculum historiae Debreceniense.) Debrecen, 9–23.
- Pálffy Géza 2011: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. (História könyvtár. Monográfiák.) Budapest.
- Pálffy Géza 2013: A Batthyány család és a dunántúli határvédelem a XVI–XVII. században. In: Jánokiné Újváry Zsuzsanna (szerk.): *Batthyány I. Ádám és köre*. 41–66.
- Pálffy Géza 2015: A szakítások és kiegyezések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban. Vitatható koncepciók: függetlenségi harcok és országegyesítések. *Történelmi Szemle* (57.) 1. 51–65.
- Papp Klára 2011: *Az erdélyi Csákyak*. Kolozsvár. <https://doi.org/10.36240/etf-273>
- Péter Katalin 1979: A barokk korszak magyar társadalma. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának közleményei* (31.) 3–4. 259–271.
- Péter Katalin 1985: *Esterházy Miklós*. (Magyar história.) Gondolat, Budapest.
- Péter Katalin 2008: Illésházy Istvánról. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica* (13.) 2. 127–165.
- Schiller Bódog 1900: *Az örökös főrendiség eredete Magyarországon*. Budapest.
- Sós István 2003: A regéci vár tisztviselői és lakóinak élete a 17. század első felében. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 42. 227–263.
- Stone, Lawrence. 1965: *The Crisis of the Aristocracy, 1558-1641*. Oxford
- Sugár István 1975: Az egri vár 1594/95. évi számadása (1. közlemény). *Archivum: a Heves Megyei Levéltár közleményei* 5. 5–39.
- Szabó-Turákné Póka Ágnes 2020: *Magyarország gazdasági kormányzata 1526-1567. Felső-Magyarország pénzügyigazgatása gazdaság- és társadalomtörténeti szempontból*. PhD-értekezés, ELTE, Budapest.

Borbély Zoltán: A földbirtoklási formák változásai a 16-17. században Felső-Magyarországon

Szakály Ferenc 1994: *Gazdasági és társadalmi változások a török hódítás árnyékában.*

(Historia Könyvtár: Előadások a történettudomány műhelyeiből 5.) Budapest.

Szekfű Gyula 1943: *Magyar történet III.* 1943. Budapest.

Szilágyi Sándor 1893: *I. Rákóczy György, 1593-1648.* Budapest.

Szűcs Jenő 1990: *A szepesi kamarai levéltár 1567-1813.* Budapest.

Ulrich Attila Gellért 2010: Birtokelkobzások a Szepesi Kamara területén 1670–73 között. In: Szirácsik Éva (szerk.): *Uradalmak kora.* (Discussiones Neogradienses 10.) Salgótarján, 47–61. <https://doi.org/10.1109/MSPEC.2010.5583461>

Varga J. János 1981: *Szervitorok katonai szolgálata a XVI-XVII. századi dunántúli nagybirtokon.* Budapest.

Végh Ferenc 2017: Zrínyi Miklós és Péter, a törökellenes határvédelem szervezői.

A Muraköz védelmi rendszere a 17. század közepén. In: Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H Szilasi Ágota (szerk.): *Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620-1664) korában.* (Studia Agriensia 34.) Eger, 217–246.

Veres Tünde 2021: *A regéci uradalom gazdaság- és társadalomtörténete a Rákóczi család birtoklásának időszakában (1646-1711).* (Speculum Historiae Debreceniense 33.) Debrecen.